فیرقەی ئەهلی حەق (على اللهی)

نووسینی سەعیدخان [دکتۆر سەعیدخانی کوردستانی]
وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ئەنوەر سوڵتانی

لە ماوەیەکدا کە خەریکی ساغکردنەوەی کەشکۆڵە شیعرەکەی شێخ عەبدولموئمینی مەردۆخی بووم[1]، بۆم دەرکەوت کە کەشکۆڵەکە "میرزا سەعید" ناوێک لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا بە کتێبخانەی بریتانیای فرۆشتووە. پاشان کەوتمە شوێن ئەم ناوە و زانیم "میرزا سەعید" هەمان سەعیدخان و ئەویش هەمان دکتۆر سەعیدخانی کوردستانییە کە بەگوێرەی مێژووی مەردۆخ فەقێیەکی خەڵکی مەریوان بووە و لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەمدا لە شاری سنە لەبەردەستی شێخ عەبدولموئمنی باپیرەی ئایەتوڵڵا مەردۆخدا دەرسی خوێندووە (مێژووی مەردخ، بەرگی ٢، لاپەرە ١٩).

لە ساڵی ١٣٠٥ی کۆچی (١٨٨٧-١٨٨٨ز)دا، تاقمێک موژدەدەری مەسیحی بۆ تەبلیغی مەسیحیەت لە شاری ورمێوە هاتوونەتە سنە. 'فەقێ سەعید' لەگەڵیان کەوتووە، چۆتە سەر ئایینی ئەوان و سەری لە هەمەدان و تاران دەرهێناوە. لە ساڵی ١٨٩٣دا چووەتە سوێد و پاشان بریتانیا. لە لەندەن دوو ساڵ و پاشان لە ١٩٠٢شدا ساڵێکی تر، دەرسی پزیشکی خوێندووە و سەرئەنجام لە ئوروپاوە گەڕاوەتەوە تاران و بە ناوی "دکتۆر سەعیدخان"، تا کۆتایی تەمەنی، کە دەگوترێ ساڵی ١٩٤٢ بووبێت[2]، یەکێ لە پزیشکە ناودارەکانی ئێران بووە.

دکتۆر سەعیدخان، جگە لە کاروباری پزیشکی، تێکەڵاوییەکی زۆری لەگەڵ ئایین و ئەدەب هەبووە. خاوەنی هەستێکی کوردپەروەرانەی بەهێز بووە و بەگشتی، ئامێتەیەک لە ئیمانداریتی ئایینی، کوردپەروەری و ئەدەب دۆستی بووە. مینۆرسکی و زۆرێک لە ڕۆژهەڵاتناس و کوردناسەکانی سەردەمی خۆی، کەڵکیان لە زانیارییەکانی وەرگرتووە و لەڕاستیدا بەشێک لە وتاری "گۆران"ی مینۆرسکی بەو زانیارییانە نووسراوە کە سەعیدخان پێی ڕاگەیاندووە- ئەوەش لە دەقی وتارەکەی مینۆرسکیدا ئاماژەی پێکراوە.

دەگوترێ سەعید خان، نووسراوە و ئاسەوارێکی زۆری لێ بەجێ مابێت، کە لێرەو لەوێ لەناوچووبێتن. ئەوەی من بە بوونی بزانم، ئینجیلێکی دەستنووسی خۆیەتی بە پەراوێزی زۆرەوە کە ئێستا لە کلێسەیەکی شەقامی "قەوامولسەڵتەنە"ی تاران پارێزراوە و ٣٥ ساڵێک پێش ئێستا چاوم پێی کەوتووە، کاک "ئەحمەدی شەریفی"یش ٢٠ ساڵ پێش ئێستا لە هەمان شوێن بینیویە.[3]

بەڵام گرنگترین ئاسەواری سەعیدخان دەبێ ئەو کتێبە شیعرە بێت کە چەند ساڵێک پێش کۆچی دوییەکەی لە کرماشان چاپکراوە و بە "نزانی" ناوی دەرکردووە لە کاتێکدا ناوی تەواوی کتێبەکە، "نزانی؟ مزگانی!" یە[4]. "نزانی؟ مزگانی" بە شێوەی شیعری برگەیی و بە زمانی

---

[1] شێخ عەبدولموئمنی مەردۆخی، "کەشکۆڵە شیعرێکی کوردی گۆرانی"، ساغکردنەوەی ئەنوەر سوڵتانی، تڕەستی سۆن بۆ کوردستان، لەندەن ١٩٩٨.

[2] بڕوانە، ج. رسولی و دکتر کیدی آلن؛ "طبیب محبوب-شرح زندگی دکتر سعیدخان کردستانی"، مترجم فارسی ؟؛ تاران، ساڵ؟ [ساڵی چاپی یەکەمی کتێبەکە بە ئینگلیزی ١٩٥٧].

[3] بڕوانە، ئەحمەد شەریفی، گۆڤاری گزینگ، چاپی سوید، ژمارە ٧، بەهاری ١٩٩٥. لەوێدا کاک ئەحمەد لە زمان مێدیاخانمی زەندییەوە دەنووسێت ئەو ئینجیلە وەرگێڕاوی نەمر عەزیز زەندی باوکی مێدیا خانم بێت. دیارە لە گەلێک سەرچاوەی دیکەشدا باس لە تەرجەمەی کوردیی ئینجیل لە لایەن عەزیز زەندییەوە کراوە بەڵام ئەو نوسخە تایبەتەی وا من لەو تاران بینیم، دەستخەتی دوکتۆر سەعیدخان بوو و بەرپرسی شوێنەکە ئەوەی بە ڕاشکاوی ڕاگەیاند. لێرەدا تەنیا دوو ڕێگامان بۆ دۆزینەوەی ڕاستی لەبەر دەستدایە، یەکەمیان ئەوەیە کەسێک بچێتە شوێنەکە و بە وردی لە مەسەلەکە بکۆڵێتەوە؛ دووهەم ئەوەی بزانین تەرجەمەکە بە زاراوەی سۆرانی کراوە یان گۆرانی. ئەگەر سۆرانی بێت، هی عەزیز زەندییە دەنا گۆرانییەکە بێگومان هی دوکتۆر سەعیدخانە. عەزیز زەندی لە گوندی قالوێی گەورکایەتی هاتۆتە دنیا و لە مەهاباد گەورە بووە، تەرجەمەکەی ئەو بە زاراوەی موکریانی بووە.

[4] بۆ ئاگادار بوون لە گرنگایەتی کتێبەکە، لێرەدا پارچەیەك شیعری کوردی خوالیَخۆشبوو ئایەتولَلاَ مەردۆخ دێنمەوە کە لە وەڵاَمی ناردني نوسخەی کتێبی "نزاني؟ مزگاني"ی دکتۆر سەعید خاندا بۆی نووسیوە. ئایەتوڵڵای پێَش نوێژي مزگەوتی دارولئیحسان لە

کوردیی (زاراوەی گۆرانی) نووسراوە. ناوەڕۆکەکەی بانگەشەکردنە بۆ ئایینی عیسایی بەڵام لەباری "دەستەوشە"ی کوردیی "گۆرانی"یەوە گەلێک دەوڵەمەندە و جێگەی خۆیەتی لەبنکە چاپەمەنییە کوردییەکانی ناوخۆ یان دەرەوەی وڵاتدا سەرلەنوێ چاپ بکرێتەوە.

من لە ڕێگەی ژیننامەی سەعیدخانەوە کە بەناوی "دکتۆر سەعیدی ئێرانی" لەساڵی ١٩٥٧ لە ئەمریکا بڵاوکراوەتەوە[5]، بە سۆراغی ئەم وتارەم زانی.

وتارەکە بە ناوی "فیرقەی ئەهلی حەق (علی اللهی)"یەوە، لە ژمارەی ساڵی ١٩٢٧ی گۆڤاری "Moslem World" ی چاپی بریتانیادا بڵاوبۆتەوە و نووسەرەکەی بە "سەعیدخان" ناسێنراوە، کە ئێستا تەرجەمە کوردییەکەی دەکەوێتە بەردەستی خوێنەر. لە ڕێگەی ئەم وتارە و ڕاگەیاندنی نووسەر خۆیەوە دەزانین کە دکتۆر سەعیدخان کتێبی "نزانی؟ مزگانی!"ی بۆ پڕوپاگەندەی مەسیحیەت لە نێو پەیرەوانی ئەهلی حەقی ناوچەکانی دەوروبەری کرماشاندا نووسیوە- ئەویش لەسەر ئەساسی ئەو بۆچوونەی خۆی کە دەڵێ، هەندێ دیاردەی هاوبەش لە نێوان باوەڕی ئەهلی حەق و ئوسووڵی ئایینی مەسیحدا هەیە، هەروەها ئەوەی کە پەیڕەوانی ئەهلی حەق جەزرەبەو ئازارێکی زۆریان بەدەست موسوڵمانانی دراوسێوە بینیوە و لای وابووە کە ئەو دوو دیاردەیە دەتوانن بنەمایەک بن بۆ ئەوەی تەبلیغاتی مەسیحییەت لە ناویاندا بتوانێت بەرەو ئەو ئایینەیان ڕابکێشێت و بەشێکیان بکات بە عیسایی.

دکتۆر سەعیدخان، بۆ هەر ئامانجێک ئەم کارەی کردبێت، خۆی و ژیانی و کتێبەکەی بەشێکن لە کەلەپووری گەلێک بەنرخی گەلەکەمان و دەبێ ڕێزی زۆر لەوە زیاتریان لێ بگیرێت کە تا ئێستا گیراوە.

لە پەیوەندی ئەم وتارەدا پێویستە بڵێم مامۆستا "عەلائەددین سەجادی"[6]، ساڵی ١٩٢٥ی وەک ڕێکەوتی مردنی ئەو کەسایەتییە مەزنەی گەلەکەمان ڕاگەیاندوە، بەڵام لە لایەکەوە وتارەکەی سەعیدخان خۆی، دوو ساڵ دوای ئەوە لە ١٩٢٧ لە گۆڤاریMoslem World دا بڵاوکراوەتەوە بێ ئەوەی مردنی نووسەرەکەی ڕابگەیێنرێت؛ لە لایەکیتریشەوە، دوو سەرچاوەی باوەڕپێکراو ساڵی

مێژووەکەی خۆی و لەم شیعرەشدا بە شێوەیەك ڕێز لە سەعیدخان دەگرێت کە لەوە زیاتر ڕَێز لە ئیمانداریێکی موسوڵمانیش ناگرێت. ئایەتوڵڵا مەردۆخ، خزمەتی سەعیدخان بە زمان و ئەدەب و کولتووری گەلەکەمانی ئەوەندە لەلا گرنگ بووە کە جیاوازیی ئایینی نەیتوانیوە هەستی بە نیسبەت کەسایەتی مەزنی ئەوەوە بگۆڕێت. ئەوە دەقی شیعرەکەی ئایەتوڵڵاَ مەردۆخە:

ئارام دڵەی پڕ جەخارەکەم!	دەرمان دەروون پڕ ئازارەکەم!
نامەێ "نزانی"ت وەلای من یاوا	بۆسام و نە ڕووی دیدەی ویَم ساوا
یاوا وەسەردەم کوشتەکەی تیرت	مەلَهەم دا نە زام خەسەی زنجیرت
ویرەی گوڵ شیرین شەکەر وێژەکەت	واژەي گوڵَ قەشەنگ عەبیر بێژەکەت
نە دلَێ، سەد دڵ فریفتەش مەبۆ	هەژارێ وەك من شیفتەش مەبۆ
کوڵەی دڵەکەت جۆش ئاوەردە بی	کزەی دووریەکەت قسە کەردە بی
من خۆ، کەم زووخاو چەپگەردم وەردەن	ئەمجار ئەم کزە سامانساش کەردەن!
دێوناتۆ دۆدی کوورەی دەروونم	کۆڵَناتۆ زامان دلَەی پڕ هوونم
من جە دووری تۆ دڵم پڕ دەردەن	ویرە و وەژارەم جە هەردوو هەردەن
هەرسا دیم وە چەم نۆهاڵ باڵات	کارەبام یاوا وە لاڵ ئاڵات
دیسان دیمەوە گۆنا زەردەکەت،	بۆسام دوڕدانەی قەتران وەردەکەت،
ئانە ڕۆژ جەژن شادمانیمەن	ئانە نەووەهار زیندەگانیمەن
وەرنە ئیسە من هوون دڵ وەردە	گیانم سەنگین بار، تەن خەزان کەردە
جەرگم وە مەودای ژانا بیەن ڕێش	بەی دەردەو ئازیز "نزانی"م پەی چێَش!
من وە یاد تۆ هەمیشە شادم	سارا و سەر زەوی نمەیۆ یادم

(مەردۆخ، میَژوو، بەرگی ٢، ل ١٨ و ١٩)

5 سەرەوەتر، پەراوێزی ژمارە ٢

6 عەلائەدین سەجادی، "مێژووی ئەدەبی کوردی"؛ بەغدا ١٩٥٢، بەشی باغچەی شاعیران، لاپەڕە ٥٤٩

١٣٦١ ی کۆچی مانگی (١٩٤٢ ی زایینی) بە ساڵی مردنی دادەنێن: یەکەم نووسەرانی ژیننامەی سەعیدخان[7] و دووهەم 'تاریخ مشاهیر کرد'ی بابا مەردۆخ ڕۆحانی.[8]

من ئەم وتارەم لە ساڵی١٩٩٨دا وەرگێڕایە سەر کوردی و لە ژمارە ٢٥ی گۆڤاری گزینگ چاپی سوئێد (پایزی ١٩٩٩) دا بڵاوم کردەوە. بە داخەوە، لە سەرەتایەکی کورتدا بۆ چاپی وتارەکە، دوو هەڵەم کردبوو: یەکەم بە حیسابی ڕاگەیاندنەکەی مامۆستا عەلائەدین سەجادی، ساڵی مردنی سەعیدخانم بە ١٩٢٥ نووسیبوو و دووهەم، گوتبووم سەعیدخان منداڵی نەبووە! دیارە دەبێ ئەودەم هێشتا چاوم بە کتێبی "طبیب محبوب" نەکەوتبێت کە لەوێدا ساڵی مردنەکەی وەک ١٩٤٢ دیاری کراوە و لە چەند شوێنیشدا باس لە دوو کوڕ و کچێکی کراوە. یادی بەخێر بێت نەمر کاک ئەحمەدی شەریفی لە نامەیەکدا کە هەر ئەودەم بۆی ناردم، هەردوو هەڵەکەی بۆ ڕاست کردمەوە و لە وتارێکی پڕ ناوەرۆکیشدا کە بۆ گۆڤاری گزینگی ناردبوو، زانیاریی زۆری سەبارەت بە ژیان و کەس وکار و بەرهەمەکانی دوکتۆر سەعیدخان بە خوێنەر دابوو.[9] لێرەداهەردوو هەڵەکە بە یارمەتی نامەی کاک ئەحمەد و کتێبی ژیننامەی دوکتۆر سەعیدخان، ساغ کراونەتەوە.
بۆ ئاگاداری، عینوان واتە تایتڵی وتارەکە من دامنەناوە و لە وتارە ئینگلیزییەکەشدا هەر وەها نووسراوە. دڵنیام ئیماندارانی ئەهلی حەق (بە کاکەیی و حەقە و بەکتاشییەوە) بەوە ڕازی نین کە سیفەتی عەلی اللهییان پێ بدرێت، بەڵام ئەوە ئەرکی وەرگێڕ نییە دەستکاریی دەقەکە بکات.

یادی نەمر دوکتۆر سەعیدخانی کوردستانی، وەک کەسایەتییەکی ڕووناکبیر و دڵسۆزی زمان و فەرهەنگی گەلەکەمان، بەخێر بێت!

٢٠١٧/١١/٣٠

---

7 سەرەوەتر، پەراوێزی ژمارە ٢، ل ٩٨
8 بڕوانە، بابەشێخ مەردۆخ ڕۆحانی (شیوا)؛ "مێژووی ناودارانی کورد-عارفان، زانایان، وێژەوانان، شاعیران"؛ بەرگی دووهەم؛ وەرگێڕان بۆ سەر کوردی: ماجد مەردۆخ ڕۆحانی؛ چاپی ئەکادێمیای کوردی، هەولێر ٢٠١٠؛ لل ٦٩٧ تا ٧٠٠. هەروەها، بڕوانە دەقی فارسی کتێبەکە؛ بەرگی دووهەم، لل ٢٥٢ تا ٢٥٥ کە لەوێدا ڕێکەوتی ١٣٢٢ی هەتاوی و ١٣٦٢ ی مانگی بۆ ساڵی مردنەکەی ڕاگەیێنراوە و جیاوازییەکی لەگەڵ تەرجەمە کوردییەکەدا نییە.
9 بڕوانە، ئەحمەد شەریفی، "ژیان و بەسەرهاتی دوکتۆر سەعیدخانی کوردستانی و ناساندنی کتێبی نزانی، مزگانی"، گۆڤاری گزینگ، چاپی سوئێد، ژمارە ٢٧، بەهاری ساڵی ٢٠٠٠، لل ٤٨ تا ٥٤.

فیرقەی ئەهلی حەق (علی اللهی)

لەسەردەمێکی زووی سەدەی چواردەهەمدا، لە ئێران، مەسیحی و مووسایی بەسەر موسوڵماناندا حکوومەتیان دەکرد. لە دوایین دەساڵی سەدەی سێزدەهەمدا، جوولەکەیەک سەرەک وەزیر بوو و تەنانەت کەوتبووە بیری لەناوبردنی مەککە. وڵات (بەگوێرەی داوەریکردنی نووسەرانی هاوچەرخی ئێمە) پڕ بوو لە کڵێسا، کە ئاکاری خراپ و هەڵەیان هەبوو و "خاچ" تەنیا وەک ڕازاوەیەکی ڕواڵەتی شانازی پێوەدەکرا. عیبادەت کردنیش گەیشتبوە ڕادەی داب و نەریتێکی مردوو. ئەوەش سەردەمێک بوو کە دەسەڵاتی تەیموور [ی گورەکان] ئەو کارانەی بە ئەنجام گەیاند کە "شاپوور"[ی ساسانی] لە پێش ئیسلامدا و هەروەها موسوڵمان و مەغولەکانی دوای ئەو دەستیان پێکردبوو.

دەگوترێ تەیموور ٩ ملیۆن مەسیحی ئێران و مێزۆپۆتامیای لەناوبرد، سوڵتان سەلیم ٢٠٠ هەزاری لێکوشتن و نادر [شای ئەفشار] ١٠٠ هەزار مەسیحیی خەڵکی ورمێی لە "میانە" کوشت. واهەیە ئەم کردەوانە هەموو لە ڕۆژهەڵاتێکدا کە بناغەی بەچاکە دانەنرابوو، لەسەر بنەمای ناسروشتی بوون، دادپەروەرانە بنوێنن بەڵام هەر هەموویان ئیشارەت بوون بە خواردنەوەو فرۆشتنی شەراب و هەروەها بە عیبادەتێک کە زۆروکەم بە کافرێتی دادەنرا.

چیاکانی هەورامان، لەو سەردەمەدا، زیاتر دەستیان پێ ڕاگەیشت و پەیوەندیگرتن لەگەڵ عێراقی ئێستادا، بە تەواوەتی گونجاو بوو، ئەو کات هەر لە موسڵەوە تا بەغدا، وڵاتەکە بە کڵێسەو دەیری ڕەبەنان داپۆشرابوو، و تەنیا دوو ڕۆژەڕێ، مرۆڤی لەهەورامانەوە دەگیاندە "ساراتوو" (سلێمانی ئێستا)، شوێنێک کە لە کۆتاییەکانی سەدەی هەشتەمی زاییندا، ٨٠٠ خێزانی مەسیحی تێدا دەژیان.

لەسەردەمێکی پڕ ڕەمزو ڕازی ئەوتۆدا، کوردێک لەوچیایانە دەرکەوت، کە ناوی ئیسحاق بوو و بە "پیرسەهاک" دەناسرا، ئەم ئیسحاق یا سەهاکە بە هۆی شێوازی ژیان و لەخواترسییەوە –دیاردەیەک کە نەبووە هۆی ئێرەیی پێبردنێکی کەم لەلایەن شێخەکانی هاوچەرخیەوە! گەلێک زوو موریدی فرەی بە دەورەوە کۆبوونەوەو واهەیە ئەمڕۆش شتێکی وا لە نێو ئەو کوردانەدا کە باوەڕی ئاینییان هەیە بکەوێتە بەرچاو؛ بەو شێوەیەی کە پێویست بکات هەر هەموویان پیر یا ڕێبەرێکی ڕووحییان هەبێت. هەروەها ڕەنگە بارودۆخێکی نزیک بە ڕۆژگاری "ئێکیشا"(٢)بە تەواویەتی لەو چیایانەدا بەرچاو بکەوێ.

بێگومان، بەشێک لە موریدەکاندا سەهاک بڕوایان بە "حلوول" هەیە. ئەو بوو بە شوێن هەڵگرو جێگری باوکی خۆی– شێخ عیسا، بەڵام لەبەری دایکیەوە- کە ناوی "دایەرەک" بوو، دەچووەوە سەر شێخانی ناوداری بەرزنجی.

سەهاک لەنێو موریدانیدا چوار یاری بۆخۆی هەڵبژارد: پیر بنیامین، پیر موسا (خۆیان وەک "مووسیی" حونجەی دەکەن)، پیرداودو پیر رەبەر، کە ئەمەیان ژن بوو. بەهۆی ئەو چوار کەسەو هەروەها "حەوتەوانە" واتە حەوت یارو "چل تەن" و "حەفتاودوو تەن"ەوە، بانگەوازو ناوی سەهاک لە دەرەوەدا، دەنگی دایەوەو کوردێکی زۆر لە شوێنی دوورو دەرەوە ڕاهاتن بۆ ئەوەی پیری تازە دەرسیان دابدات و متفەرکیان بکات.

بۆ نموونە، سەهاک "خاتوو بەشیر" کچی "میرخوسرەو"ی لە هۆزی خێڵەکیی جاف مارەکرد. حەوت کوڕی بوو، کە پێیان دەگوتن "هەفت تەن" واتە حەوت لەش. بەگوێرەی نەریت، دوای دامەزراندنی ڕێوشوێن و سەلماندنی بیروباوەڕی خۆی و دوای ئەوەی پیرەکانی بۆ بەجێهێشتن، سەهاک خۆی کوتوپڕ لە چاوان ون بوو و سەری لە ئاسیای بچووک دەرهێناو لەوێ ناوی "حاجی بەکتاش"ی لەخۆی نا (لەلای باوکەوە ئەویش وەک بەکتاش، دەگەیشتەوە ئیمام ڕەزا). هەر لەوێوە تەریقەتی دەروێشی بەکتاشی دامەزرا. شای حاکم، ئیمانی بە بۆچوونەکانی هێناو نزیکەی ٩٠٠ "دەیر"ی بە ناو و شانازی ئەوەوە لەسەرانسەری ئیمپراتۆری عوسمانیدا، بنیات نا، کە تائەمڕۆش هەرماون.

دەگوترێ سەهاک تەمەنێکی درێژی ٢١٠ ساڵانی هەبووەو دوای ئەوەی نێوانی لەگەڵ براکانی تێکچوو، ناوچەی "هەجیج"ی بەجێهێشت و چوو بۆ مەڕەنوو. ئینجا لە پەردیوەر نیشتەجێ بوو. بیروڕای سەهاک بەهۆی هەندێ شیعری کوردییەوە گەیشتۆتە دەستی ئێمە. شێوەی شیعرەکان ئەو ڕاستیە دەردەخەن کە دوای شەشسەد ساڵ شیعرو زمانی کوردی لەو چیایانەدا، گۆڕانکاری کەمی بەسەردا هاتووە. دۆست ویارانی سەهاک دەرسیان لێوەرگرت و بەهەمان شێوە پەیرەویان کرد. ئەم نووسراوانە. کە "کەلام"یان "وتە"یان پێ دەگوترێ و وەک ئیلهامێکی بەرز سەیر دەکرێن، ناویان "سەرنجام"ە، سەرئەنجام، بریتییە لە کتێبێک کە پێی دەگوترێ "کەلامی حەقیقەت" هەمووی بە قەڵەمی پیر بنیامین نووسراوەو لە "پەردیوەر" ئاشکرا کراوە. درەنگتر، کاتێ ژمارەی ئیماندارانی ڕووی لەزیادی نا، ژمارەیەک تورکی بەغدا بە تایبەت "قوشچی ئۆغلی" هاتن و بابەتیان لەسەر کەلامی حەقیقەت نووسی. ئەو قسەو نووسراوانە دواتر پێیان دەگوترا "کەلامی ئەربابی زەوق" یا قسەی خەڵکانی خۆشراوێژ و ناوی "دەفتەر"یان لەسەر دانرا.

هەندێ لە وتە و دەربڕینەکان، بەڕاستی ڕازاوەن و بەو شێوەیەی سوڵتان بەڵێنی داوە، کاتێ "دەورە"کان کۆتاییان هات، واتە ئەگەر هەموو ڕوحێک هەزار جار حلوولی کرد (هەر حلوولەی نزیکەی ٥٠ ساڵ دەخایەنێ)، سەرلەنوێ ئاشکرا دەبێتەوە، ئەو کەسانەش وا باوەڕیان پێهێناوە، بەڵام زەمان ناناسن، هەموو ڕۆژێک چاوڕوانی دەرکەوتنی دەکەن.

بەم پێیە هەندێ مورید بە هۆی شەوق و مەیلی زۆریانەوە بۆ دەرکەوتنی "خونکار" یا "خوداوەندکار" ئەم شیعرانە دەخوێننەوە:

"چاوەڕوانیی بۆ هاتنی شا
ئەو، کۆیلەیەکی ڕاستەقینەیە، کە چاوەڕوانی هاتنی شایە
بەکردەوە پاک، بە بیر پاک و بە ڕوانین پاک
لانەدەر لە ڕێگەی حەقیقەت و ئەرک.
هۆ برادەرە خۆشەویستەکانم! ئەوا شا دەردەکەوێت
بادەستمان لە خزمەت و چاومان لە چاوەڕوانیی هاتنی ئەودا بێت"!

ئەم قسانە، دەبێ هەندێ لایەنگری دەرکەوتنی دووبارەی عیسا شەرمەزار بکات کە ئیش و کاریان بەجێهێشت و بەگوێرەی پەیڤی "ڕاوەستن تا دێم" چاوەڕوانی هاتنی عیسا بوون.

یاخود، یەکی دیکەیان دەڵێ:

"بابچینە دەرەوە و چاومان پێی بکەوێت؛
بەڵێ وەرن بچینە دەرەوە،
بچینە دەرەوە چاومان پێی بکەوێت!"

واهەیە شیعرەکە بمانخاتە بیری نووسراوەی "خاتوو هەیورگال"(٣) وکەسانیتر، کەلە هەوای عاتیفەیەکی زاوایانەدا، ئەم شیعرانەیان بە گۆرانی دەگوت:

"تۆ نایەی ئەی ڕزگاری بەخشی من،
تۆ نایەی ئەی شای من"!

ئەوانی دیکەش دەڵێن:

"هۆ دۆستان! خۆتان بڕازێننەوە، شامان دێت
هۆ دۆستان! خۆ بڕازێننەوە
ئەو، خزمەتکارێکە وا چاوەڕوان و ئاواتەخوازی هاتنی شایە."

ئەوانەی واهاوڕێی "یاران"ن و خۆلە تەخت دوور دەخەنەوە (واتە لاوەکییەکان)، هەموو ڕۆژێ چاوەڕوانی دەرکەوتنن.

کوڕی شاە نیعمەتوڵڵا، واتە نوور عەلیشا، لە جەیحوون ئابادی ناوچەی دینەوەر دەژی، کە زۆر لە سەحنەوە دوور نییە. باوکی ئەو خۆی بە پێغەمبەر دەزانێ و کتێبێکی هەندێ قەبارەداری لەسەر ئەو زەمینەیە نووسیوە کە فەرمانی پێدراوە هەموو شتێک لەسەر حەقیقەت ڕوون بکاتەوە و ڕاستیی شاراوە ئاشکرا بکات. بە بڕوای ئەو دەرکەوتنی گەورە، لەسەردەمی ژیانی ئەودا دەبێت.
فەرمان بە "ئێڤات"(٤) دەدرێ لەقەبرەکەی خۆی ــلە دۆڵی قەزوێن(٥) بێتەدەرێ. فوو بە "نەفخ"ەکەیدا بکات. ئینجا هەموو مردوویەک زیندوو دەبێتەوەو بە قسەی "قۆشچی ئۆغلی" بە تورکی "زەوی هەموو دەبێتە باخێکی گوڵاڵە سوورە و کاتێ کە بەردی سەرگۆرەکەی لەخۆیەوە هەڵگەڕایەوە، ئیتر دەرکەوتنی خوا نزیک دەبێ. ئێستا هەندێ مرۆڤی تاوانبار هەن، کە زۆر جاران لێرەولەوێ بە دۆستانیان دەڵێن: "بەردەکە، هەڵگەڕاوەتەوەو دەرکەوتن بەخێرایی نزیک دەبێتەوە. کەوابوو سوودی کۆکردنەوەی دەوڵەت وماڵ چییە؟ با سەرفی هەژارانی بکەین".
شاە نیعمەتووڵڵا چەندی لە ڕاستەقینەی مەسیحیەت زانیوە؟ ئێمە نازانین. بەڵام دەبێ چاوی بە ئینجیل کەوتبێ یاخود گوێبیستی بووبێت، چۆنکوو هەندێ لەقسەکانی ئەمانەن: عیسا، کە ئینجیل تۆریەتی، یا کاتێک کە باسی بنیامین و بانگ کردنی داود دەکات، دەڵێ:

"داود، ڕاستە
ڕاستەقینە، بریتییە لە ئاینێک کە بنیامینی بەسە
یاساکانی ئەو ڕاستن و عەهد و پەیمانی لە شوێنی خۆیاندان

ئەی دۆستان ! (بۆ نموونە موریدەکانی خۆی)، لە ڕێگەی یاسای عیساوە
دەتوانن پەی بە حەقیقەت بەرن.
بنیامین عیسایە، عیسا بنیامینە
یاساکانی ڕاستن و عەهدو پەیمانی تەواون."

ئینجا داود دەست پێ دەکات و سەر ڕشتەی قسە دەگرێت بە دەستەوە:

"دوای عیسا
وەرن بابکەوینە دوای عیسا
دۆستێک کە زانای حەقیقەتەو لەقسەکردندا زمان پاراوە
ئەو کەسەی وا ئۆسوولی بێ خەوش و پاکن (واتە باوەڕەکانی)ساغن."

کاتێ ئێمە ئەو پەسندە سەرنج ڕاکێشانەمان لەبەر دەست دابن، ئەگەر خوا بیەوێت، موژدەدەر چی ناتوانێ بکات ؟

"دون"، لەنێو ئەو خەڵکە [ئەهلی حەقە] دا، زۆر بەکار دەهێنرێت -ئەویش وەک "دەور" یاخود کەسایەتییەک کە "زوهوور"ی تەواو یا ناتەواو، گەلێک خوشحالە بەوەی لەودا خۆی بنوێنێ. بۆ نموونە گوتراوە: "کاتێ خودا لە دونی عیسادا بوو" یا "عیسا دونی بنیامین بوو."

قۆشچی ئۆغلی دەڵێ:

"بە نەفەسی ڕووحولقودوس، گەلێک مردوو زیندووبوونەوە.

چۆن لە موڵکی حەقیقەتدا، عیسای کوڕی مریەم، خۆیەتی [واتە خودایە]، پێش ئەوەی هیچ شتێک هەبێت، یەکەم زات لە دونی "یاە" یا "جاە" دابوو. ئەو لە نێو مرواریيەکەدا دەژیا: جیا لەوجوودی خۆی، نوێنەرایەتی بنیامنیشی دەکرد، کە زاتی خوایە. "بن" واتای کوڕی "جاە" و "ئەمین" یش مانای بڕواپێکراوی هەیە، کەوابوو، بنیامین، واتە کوڕی بڕواپێکراوی جاە. خودا، هەموو شتێکی خوڵقاند و بۆ ئەو بوو هەموو شتێکی خوڵقاند. هەموو شتێک بەوەوە بەستراوەتەوە و هەموو "زوهوور"ێکی دیکە، تابیع و ژێردەستی ئەوە.

بە کورتی، ئەوەی ئینجیل سەبارەت بە "جیهانی ناوەوەی دەڵی، ئەوان دەیدەنە پاڵ بنیامین – کە بە زمانی قانوون و بۆ نموونە، یاسای ئیسلامی "جبرائیل"ی پێدەڵێن. دەرکەوتن لە عیساو عەلی و بنیامین دا هەریەک شتە. لە گەورەترین دەرکەوتندا، کە زوهووری سوڵتان سەهاک بێت، بنیامین بەتەواوەتی دەرکەوتووە، بەڵام دەرکەوتن لە سەردەمەکانی دیکەدا، ناتەواوە یاخود بنیامین خۆی وەک میوانێک نواندووە.

زاتی گەورە، تەنیا سێ دەرکەوتنی دەبێت: یەکەم لە "جاە"دا، کە بیچمی پیاوێکی هەیە بە جلوبەرگی نوورانییەوە، دووهەم لە "سوڵتان سەهاک"دا، کە بۆ خەڵک دەبینرێت و سێهەم واتە دوایین دەرکەوتن، دوای تەواوبوونی دەوری کامیلی ٥٠ هەزار ساڵە ڕوو دەدات و بە ڕۆژی قیامەت کۆتایی دێت.

ناوی "زاتی گەورە" لە دوا دەرکەوتنەکەیدا، هێشتا نازانرێت و لە ڕەمزو ڕازدا پێچراوەتەوە، بە هۆی نووسراوەکانی "ئەهلی حەق"ەوە، وا دەردەکەوێ کە زاتی خودا لە شاراوەییدا بووە، مرواری زاتی ڕاستەقینەی بنیامین بوو.

بەنیسبەت ئیسلامەوە، بناغەدانەری ئەهلی حەق بە ئاشکرا، ڕێزێکی کەمی لە "محەمەد"و لایەنگران و فەرمانەکانی ئەو گرتووە. جارێکیان، بە موسوڵمانێک کە ئازاری پێگەیاندوە و پاشان چووتە سەر ئایینی ئەهلی حەق، دەڵێ: باشتر بوو بچیتە حەجی مەککە بۆ ئەوەی ئەزموونی

وەفاداریەتی خوت بکەی. "عابدین" دەڵێ: ئەگەر وەک جوولەکەیەکی بێدین بەردەباران بکرێم عیبادەتی دیاردەیەکی مردوو ناکەم و لەبەری نانووشتێمەوە. هەرچۆنێک بێت، هەمان کەس، دوای ئیمان هێنان بە سوڵتان سەهاک، ئەو قورئانەی وا دەیخوێندەوە، فڕێی دایە نێوئاو و کەوتە شوێن ئەو.

ئەو بە تەوسەوە ئەم قسانەی دەکرد: بێت و ئێوە لەگەڵ "یاران" لەوپەڕی دۆستایەتیدا نەبن، ڕەنگە وەک ئۆممەتی محەمەدتان لێ بێت کە ڕۆژێ پێنج جاریان نوێژ پێدەکرێ". دەگوترێ یەکێ لە "جیلوە"کان، حەوت مەلای بە موعجیزە کرد بە سەگ! بەڵام "عەلی"، وەک دەرکەوتنێکی گەورە چاوی لێدەکرێ و ئەوە دوازدە "ئیمامی"یش دەگرێتەوە. ئەوەی تا چ ڕادەیەک شوێنی نفووزی دەوروبەر لەسەر ئەو [باوەڕ]انەیە، بەهۆی نەبوونی خوێندەواری و نووسین و هەروەها فێڵبازیی ئاینییەوە، کەس وەڵامی نازانێ. گۆڕەپانێکی بەرینی توێژینەوەمان لەبەردەست دایە، لە نووسراوە تورکییەکاندا هاتووە: محەمەد بە شوێنی خودای نەدەزانی". هەرچییەک بێت، محەمەد بۆ ئەوان، تەنیا یاسادانەرێک بوو، کە لە بەراوردکردن لەگەڵ "حەقیقەت"دا هیچ بایەخێکی نییەو تەنیا بە کەڵکی بێگانان دێت.

سوڵتان سەهاک، باوەڕی بە سیستەمی "حلوولی"ی فیساغۆرسی هەیە. گەلێک نەقڵ و حیکایەتی نابەجێیان لە نێودا باوە و پێویستە تەنیا لەگەڵیاندا ناسیاویی پەیدا بکەی تا ئەم نەقڵانە، نابەجێ بوونی خۆیانت پێ بنوێنن. بەڵام پێویستە ئێمە ئینجیلی خودایان لە شێوەی ساکاری خۆیدا و بە توانای بەرزیەوە بۆ بخوێنینەوە. ئەوانیش وەک ئێمە مرۆڤن. ئەگەر ئەو وتانەیان بە گوێدا بخوێنین کە: "تۆ، وەهابووی بەڵام تۆ شۆراوەی، تۆ پاکی" ئیتر هاندەدرێن و ئێمەیش درێژە بە کارمان دەدەین. وا هەیە کەسانێک، بەرپەرچی باوەڕەکانیان بدەنەوە و پێیان بڵێن بۆ خودایەکی پیرۆز چ ئاشایست دەبێ ئەگەر جیلوەیەکی ناشایست هەڵبژێری. بەڵام دەرفەتی کەم بۆتە کۆسپێک کە نەتوانم نموونەی بۆ بێنمەوە.

ئەهلی حەق، شوێنێکی تایبەت دەدەن بە "جەم" (کۆبوونەوە یا ئەنجومەنی ئیمانداران). ئەگەر لە کاتی کۆبوونەوەدا، شاهێکیش بێتە ژوورەوە دەبێ بەسەر پێوە بوەستێ و بەنیشانەی بچووکایەتی، دەستی بنێتەسەر سینگی. "چۆن خودا لەوێیە". لە "جەم"دا هیچ کەس لەوی دیکە گەورەتر نییە. جارێکیان ئیسحاق، چاوی بە چەند گوڵاڵە سوورەی جوان کەوت کە هەندێکیان لەوانی دیکە بەرزتر بوون. بە قامیشێک لەسەری گوڵاڵە بەرزەکانیداو، گوتی: "لەنێو ئەوانەی ئیمانیان بە من هێناوە، کەس لە کەسی دیکە گەورەتر نییە. هەموو ئیماندارن لەگەڵ یەکدا بەرانبەرن نوێژکردنی ئێوە لە "جەم" جێگەی پەسندە. کوڕی "شا ئیبراهیم" لەگەڵ ئیماندارێکی خۆیدا زۆرانی دەگرت. ئەمیان هاواری لەباوکی خۆی کرد، بەڵام ئەوی دیکە کە هانای بردە بەر مەزنایەتی جەم بە سەریدا زاڵ بوو. کوڕە گەنجەکە چووە لای باوکی و ناڕەزایی خۆی دەربڕی، سوڵتان، وەڵامی دایەوە ئەم کارە بە تەواوەتی لە جێگەی خۆیدایە، چۆن باڵی ڕاستی من هەمیشە لەگەڵ "جەم"ە.

کاتێ داود، داوای یارمەتییەکی تایبەتی کرد، سوڵتان ئیسحاق گوتی ناتوانێ یارمەتی بدات. چۆن ئەم کارە بۆ گوناهباران گونجاو نییە (لە ڕاستیدا پێیگوت: تۆ گوناهباری)، با بێگوناهێک بێت و داوام لێ بکات. داود، بە شێوەیەکی ئیعجازی بە جیهاندا گەڕا، بەڵام هیچ بێ گوناهێکی چاو پێنەکەوت (بۆ موژدەدەرێکی مەسیحی چەند گرینگە ئەوە بزانێ!) کەسێک کە ئامادەیی خۆی بۆ قوربانی دەربڕیبوو، هەستایە سەرپێو لە حاڵەتی "پەڵوەژ"دانی بە گوناهی خۆیدا نا (ئیعترافی کرد). کابرا، لەلایەن "جەم" و نوێژکەرانەوە ئازاد کراو بەبێ گوناهی ناسرا. تۆش بڕۆ ئەزموونی شتێکی وابکە!

گەرچی لەم بارەیەوە ڕاگەیاندنی چەند خاڵێکی زۆریش پێویستە، بەڵام دەرفەتی شەرح و بەیانی چۆنیەتی ئیعتراف واتە "پەڵوەژە" نییە. پێویستە ساڵی ١٧ جار "جەم" ببەسترێ. گەرچی

کۆبوونەوەکە دەکرێ بۆ نوێژەبارانە و نوێژ بۆ ئاوو هەوای تایبەتیش بێت. کۆبوونەوەی جەم پێک نایەت ئەگەر ژمارەی پیاوان لە پێنج کەس کەمتر بێت. ئەوەش جیاوازە لەو قسەیەی [ئینجیل؟] کە دەڵێ: "دوو یاسێ کەس بە ناوی منەوە کۆبوونەوە."
سەبارەت بە قوربانی"دەبێ بگوترێ گرنگترین و پیرۆزترین [دیاردە]یە. ئیجازە نادرێت کەسێکی بێ ئیمان چاوی پێی بکەوێت. جومگەی لەشی لێک جیادەکرێتەوە، بەڵام ئێسکیان ناشکێندرێ. بەوە [دوعای] "قوربانی پیرۆزە"ی ئینجیل مان وەبیردێتەوە، کە دەڵێ: "هەموو ئێسکەکانم لە جومگە دەرهاتوون" یا "ئەو هەموو ئێسکەکانی خۆی پاراست و تاقەیەکێکیان نەدەبوایە بشکێت."
بەگوێرەی ڕادەی ڕێزگرتن، یاخود بە پێی توانای کەسەکە، هەر لە گامێشێکەوە تا کەڵەشێرێک دەکرێتە قوربانی. زمانی قوربانیکەرەکە هەرچیەک بێت، <u>دوعای قوربانی دەبێ بە کوردی بکرێ</u> – وەک بەکارهێنانی زمانی عەرەبی لە ئیسلامدا. کاری قوربانیکردن، خاوەنی گرنگایەتییەکی زۆرە و پێش ئەوەی بناغەی زەوی لە جیهانی ڕوحانیدا دابمەزرێت –ئەو کاتەی کە سوڵتان [ی سەردەم] "جاهجاه" بوو، بنیامین (کوڕی بەینەتداری جاە)، لە جەوهەری جاە، "حەوت تەن"ی لە کەڵەشێری ڕەمزیی خوڵقاند و فەرمانی پێدان قوربانی بکەن، ئینجا هەرکامیان قوربانیەکی [ڕوحانی] پێشکەش کرد. (ئەم باسە تا چە ڕادەیەک لەسەر بناغەی "فیقهی" شێواوی "ئیلهام" فەسڵی ١٣، ئایەی ٨ و٧ دامەزراوە، نازانین). لەو چاردە قوربانیە، حەوتیان خوێناوی و حەوتی دیکەیان بێ خوێن بوون. ئەمانەش بەڕاستی زیادکراون. "نەچە مووچە" شوێنێکە وا کوتە گۆشتێکی قوربانییەکە لە نان دەپێچرێت و هەرکام لە ئامادەبووان بابۆڵەیەکی پێ دەدرێ. ئەم کارە لە ڕابوردوودا ئەگەر بارودۆخێکی ڕوحانی هەبووە، ئێستا تەنیا بەگوتنی فیزیکی بەڕێوەدەچێ. هەموو ئەم کارانەش لە "ساجی نار" واتە ساجی ئاگریندا ڕوویدا، (ساجی نار، ناوێکی گرنگە و دەبێ لە پێوەندی گرتن لەگەڵ ئەوان [ئەهلی حەق]دا، لەبیر نەکرێت). لێرەدا بوو، کە شۆڕایەک بۆ خوڵقاندنی زەوی بەسترا.
سەدەقە و پیشکەشییەکانی تر بریتین لە: "نیاز" واتە دیارییەکی پێشکەشکراو. شکاندنی گوێز لەسەر پارە و دراوی "حەوێزە" گەلێک گرنگە. ئەم کارە دوای قوربانی و نوێژ و لەو کاتەدا بەڕێوەدەچێت کە کەسێک بێتەسەر ئایینی ئەهلی حەق. هاتنە جیهانی مرۆڤ، لەگەڵ بەرخێک یا ئاژەڵێکی گەورەتردا دەبێت. هەژاران دەبێ لە بری "لە دایکبوونی منداڵ"، لانیکەم کەڵەشێرێک بدەن.
یەکەم میوە و یەکەم هێلکەی مریشک، پیرۆزە و پێویستە بۆ مەسرەفی "جەم" تەرخان بکرێن. دەبێ ئەم پێشکەشییانە هاوڕێ لەگەڵ دیاری و نیازی دڵخوازانەی خەڵک، هەروەها لەگەڵ دیاریی ئەو کەسانەدا پێشکەش بکرێن کە بۆیە ئاراستەی جەمی دەکەن تا بۆیان بپارێتەوە و گیروگرفتیان چارەسەر بکرێ.
هەموو ژن و پیاوێک، ساڵانە شتێک پێشکەش دەکات. دەشایی، قڕانێک یا زیاتر(٨). ئەوەش شتێکی تەواو ئیجبارییە. واهەیە ئێمە بکەوینە بیری "شێکێل" لە فەسڵی هیجرەت، ئایەی ٣٠دا. هەموو ژنێک، جگە لە پارە، دەبێ بەشە ڕۆنێکی کەم بدات تا نانی "جەم" پێ دروست بکرێ.
نوێژێکیان بۆ بەیانی و یەکیشیان بۆ ئێوارە پێش شێوی شەو هەیە. "ئەذان" یان بانگدانیان بە کوردییە. قیبلەیان پەڕدیوەرە (بە کوردی، ئەوبەری پردێک کە لە لقی دارمێو دروست کراوە و بەسەرڕووباری سیرواندا هەڵبەستراوە). ئەم شوێنە، لە هەورامان بەباشی دەناسرێ و وادەزانرێ کە سوڵتان [سەهاک] و هاوڕێکانی لەوێ نێژراون. خەڵکی ناوچەکە، بە "خار" واتە دڕوو دەناسرێن. ئەم خەڵکە، ئازاری پیاوانی ئایینی دەدەن و سوڵتان تووکی لێکردوون و بەم بۆنەیەوە، بەگوێرەی شەرع، وەک کوێر دەناسرێن. هەرلەسەر ئەم ڕووبارە بوو، سوڵتان بە هۆی موعجیزەوە، بەسەر پیر میکاییلی بەدناو دا زاڵ بوو.

مەسەلەی بوونی "پیر" یا ڕێنوێن، خاوەنی گرنگایەتی زۆرە، بەچەشنێک کە بۆ نموونە، سوڵتان [سەهاک]یش کاتێ لەلایەن خوداوە داوای لێکرا، "جۆن"(٩)ی تەعمیدەدەر تەعمیدی بکات، سەری بە پیربنیامین ئەسپارد. کەسێک کە پیری نەبێ، پێی دەڵێن بێ پیرو ئیقباڵێکی بەرز دەبێت ئەگەر بەرەو پیرێکی بێ وێنە و هاوتا بچن- [پیرێک] کە هەمیشە زیندوو بێت و شەفاعەتکارو ڕزگاریدەریش بێت. زۆر جار، ئیماندارانی ئازەربایجان و عێراق دێنە [ناوچەکە] بۆ ئەوەی وەچەی پیری باوو باپیرانی خۆیان بدۆزنەوەو سەری خۆیانی پێ بسپێرن.
لە نێو کات و وەرزەکاندا، ڕۆژی یەکشەممە بە باشترین ڕۆژ دەناسرێ چۆن ڕۆژی ئەو [واتە ڕۆژی خودا]یە و دەهەندەیی "خوندکار" یا "خودا"ی تێدا دەنوێندرێت – واهەیە ئەوە بمانخاتە بیری ڕۆژی "کۆریاکی" واتە ڕۆژی خودا لە یۆنان. چوارشەممە دوای بنیامین نێونراوە.
لە مانگی جەلال (واتە یەکەم مانگی قەمەری دوای "جدی"و سەرەتای دەستپێکرانی زستانی ڕاستەقینە)دا، سێ ڕۆژی فەرمی ڕۆژوگرتن هەن کە زۆر گرنگن. لە ڕۆژانی ١٥ تا ١٧ی مانگدا کاتێ نەزر و قوربانی کردن تەواو بوو، سێ ڕۆژی دواتری ڕۆژوو دەگرن. هەموو ڕۆژێک کۆبوونەوەی "جەم" هەیە. بۆ کوردە ئیماندارەکان، [ڕۆژو] لە دوازدەهەمی ئەو مانگەوە دەست پێ دەکات.
کاتێ جەم بەسترا دەبێ هەموو کەس دانیشێ و سەردانەوێنێ. ئینجا "خوێنەر" قسەی سوڵتان بۆ کوردان یا قسەی قۆشچی ئۆغلی (کە دەهەمین دەرکەوتنی بنیامین بوو). بە تورکی دەخوێنێتەوە و بە شوێن هەر چوارینەیەکدا، پاشماوەی خەڵکەکە، ڕستەیەکی کورتی دیاریکراو دووپات دەکەنەوە. هەست و زەوق [ی خەڵکەکە]، بەهۆی لێدانی تەنبورەوە دێتە هەژین و هەندێ کەس جەزم دەبن و دەگەنە حاڵی بێخودیی. دەگوترێ خەڵکەکە، لەو حاڵەتەدا بێ ئەوەی ئازاریان پێ بگات، دەچنە ناو ئاگرەوە و خۆیان لایان وایە ئەم خۆڕاگرییە، موعجیزەی ئایینەکەیانە.
ژنان، ئیجازەی چوونەناو "جەم"یان نییە، بەڵام ژنانی هەرە نزیک لەو پیاوانەی وا قوربانییان کردووە دەتوانن پێکەوە لە ژوورێکی جیاوازدا کۆببنەوە. "سەیید"ەکان –واتە نەوەو نەتیجەی سوڵتان [سەهاک]، شوێنی تایبەت بە خۆیان هەیەو لە کۆبوونەوەکاندا ڕێزی زیاتریان لێ دەگیرێ. نەزر و نیزامێکی تایبەت بۆ ئەو تۆبەکارانە دانراوە، کە پێ لە گوناهی خۆیان دەنێن.
ئەهلی حەق، بەسەر ١٨ فیرقەدا دابەشکراوە. شاە ئیبراهیمی و ئاتەشبەگی لە هەموویان زیاترن. ئەوی دواتریان زیاتر لە ئازەربایجان و بە تایبەت لە "ورمێ" هەن "کە ڕۆژوویان نییە". ئینجا "حەوتەوانە"ن کە ناوەندی گەورەیان کرەند، دینەوەر، سەحنە، هەمەدان و گوندەکانی دەوروبەری قەزوینە. زۆرێک لەوانە کۆچەرن و وەرزی هاوینان دەچن بۆ گێلان. هەروەها لە تاران و هەندێ گوندی دەوروبەریشی دەژین. برێکیان لە ئاوایی تاک و تەرای خەمسە (١٠)و زۆریشیان لە مازەندەران دەژین. هەزاران بنەماڵەیان لە لوڕستان و ناو تورکمانەکان و لە موسڵن. خۆیان دەڵێن لە هیندوستانیش هەن. لای کەم، قۆشچی ئۆغلی، دەڵێ: "سوڵتان، گورز و هیندوستانی بە حاجی باقۆس دا، کە یەکێ لە کورانی سوڵتان بوو [بەو پێیە دەبێ یەکێ لە حەوتەوانانیش بووبێت]. هیچ کەس ناتوانێ ژمارەی بە مەزندەی لایەنگرانی ئەم ئایینە بدا بەدەستەوە. بەڵام لە ئێراندا واهەیە ژمارەیان لە ملیۆنێک زیاتر بێت.
من هەوڵم داوە لە زمانی سوڵتان و پیرەوە، هەروەها لە شێوەی دەفتەرەکانی دواتر و تۆمارەکانیاندا، پەیامێکیان بگەیێنمێ. ئەوەی من کردوومە، بە شیعرێکی نزیک بە [زاراوەی] خۆیان گوتراوە و ئەفسوونێکی تایبەت لە نووسینەکەیدایە. پیاوانی خوێندەواریانم چاو پێکەوتووە کە خوێندوویانەتەوە و هەوڵیان داوە بکەونە شوێن قسەی سوڵتان و ئینجیل بخوێننەوە تا شوێنی عیسا هەڵبگرن و ئیتاعەتی سوڵتانیشیان کردبێت کە گوتوویەتی:

"دۆستان! لە ڕێگای یاسای عیساوە دەتوانن حەقیقەت بناسن- ئەو کەسەی وا، یاساکانی ڕاستن و عەهدو پەیمانی تەواون".

ئەگەر وابێ و دەبێ سوڵتان ڕاستیش بێت، ئەوا گەلێک شتی نەفامانە- کە هاتوونەتە ناو تۆمارەکانیانەوە، لەلایەن دەستانی دیکەوە تێکەڵاو بووە، وەک هەندێ کەسی دەسەڵاتداری باش لە ناوخۆیاندا ئەم ڕاستیە دەسەلمێنن. کاتێ کتێبی عیسا، دەڵێ: دزەکە هەمان ڕۆژ چوو بۆ بەهەشت، لازار ڕاستەوخۆ چووە بەردەمی ئیبراهیم و پیاوە دەوڵەمەندەکە چاوی خۆی لە جەهەننەمدا کردەوە. کاتێ گوتراوە: " لە لەشت دەرکەوە و بچۆرە خزمەت خودا" ئەم ڕاگوێزانە چۆن دێتە گونجان؟
لێرەدا من سەرنجیانم بەرەو نەزرو نیازێک ڕاکێشاوە کە ئێمە بە هۆی ئەوەوە دەبینە "بێ خەوشی ئەبەدی". هەروەها بەرەو گرنگایەتی کۆبوونەوەکانی عیسا- واتە "جەم" کە کلیسا بێت و بەرەو ئەو ڕاستیەش کە موژدەدەرێکی وەفادار، موژدەی دابوو "بەزوویی دێت" و ئەوەی "با بڕۆین و چاومان پێی بکەوێت"- هەمووش هەر بە شیعری خۆیان.
دەزانم کتێبەکەم (جیا لەو شیعرەی بەتایبەت بۆ ئەوانم گوتووە)، بۆ کورد و لوڕ نووسراوە و لەلایەن ئەوانیشەوە، پیشوازیی لێ دەکرێت؛ هەروەها یارمەتیدەرێک دەبێت و بۆ موژدەدەرانیش.
کاتێ ئەو خەڵکە بەرەو خوێندەوەی ئینجیل هان بدرێن و بەرەو ئەو لایە پاڵیان پێوە بنرێت، چ ئاکامێکی سەمەرەی ناتوانرێ لێ چاوەڕوان بکرێت! پێشتر لەمەسەلەی "عەلی ئەشرەف خان"دا کە بە تەواوەتی ڕوون بۆتەوە نەک هەر ئینجیلی خوێندۆتەوە بەڵکوو زۆربەی ژیانی عیسای خوداوەندیشی بە شیعری تورکی هۆندۆتەوە. ئەو زاتە، قوتابی و لایەنگری نزیک و بڕواپێکراوی خۆی لە ڕاستەقینەیەکی سەرسوڕهێنەری ئەوتۆ ئاگادار کردۆتەوە کە مرۆڤ حەز دەکات هەموو "واعیز"و موژدەدەرێکی مەسیحی گوێی لێبوایە و جێژی لێ بدیتایە- وەک ئەوان چێژیاسن لێبرد.
هەروەها نیعمەتوڵڵا، ئینجیلێکی هەبوو گەلێک سروودی لێ وەرگێڕایە سەر کوردی، بەڵام تەفسیر و پاشکۆی خۆی لێ زیاد کرد.
خەڵکەکە ئەم ڕاستیانە گەلێک بە پیرۆزی و بە نهێنی دەپارێزن و هەر کەسێک یەکێ لەو ڕازە نهێنیانە ئاشکرا بکات، ڕووبەڕووی مەترسی سزادران لەلایەن "جەم" دەبێتەوە. نیعمەتوڵڵا، بەهۆی کتێبەکەی و هەوڵێکی کەم بۆ دەرخستنی مەسەلەکانەوە ڕێزی زۆری لێ دەگیرێ.
زانیارییەکانی ناوبراو ئەنجامی زەحمەت و ئەرکی زۆر و دەرمان و عیلاجکردنی بێ چاوەڕوانیی نەخۆشان لە ماوەی چل ساڵی ڕابوردوودایە.
من [ئەم زانیارییانە] دەخەمە بەردەستی ئەو برادەرانەم کە بڕوایان بە زاتی خودایە، هەمووی بەو هیوایەی هانیان بدەم لەم دەروازە ئاواڵەیەوە بچنە ژوورەوە و بگەنە ئەو خەڵکەی وا لەو پەڕی میهرەبانی دان و پێگەیشتنیان کارێکی گونجاوە. من جارجار هەندێ لە شیعرەکانی خۆم بۆ کەسانێک خوێندۆتەوە کە بە توندیی هەژاندوونی و وەک منداڵێک گریاندوونی. هەر ئەوەندەی کەسێک دوای ناسیاوییەکی ئاسایی، دۆستایەتی ڕاستەقینەیان پێ بنوێنێت، کاتێ هەندێ لەو ڕەمزو ڕازانە دەکرێنەوە، لەگەڵ ئەو کەسەدا دڵ ئاواڵە دەبن و تەنانەت ژنانیان ڕووبەندی بۆ هەڵدەگرن.
پیاوەکان، بەهاسانی و بەهۆی سمێڵی هەڵنەپاچڕاویانەوە، کە وەقفی پیر میکاییل کراوە دەناسرێنەوە، خەڵکێکی میواندار و میهرەبانن و سەرەڕای جیاوازیی ئایین، بەنیسبەت خەڵکانی دیکەوە گەلێک خێرومەندن. ئەو موسوڵمانانەی وا لە گوندەکاندا ئاغایەتییان دەکەن، لەوان گەلێک ڕازیترن تا وەرزێرە موسوڵمانەکان، بەڵام لە هەندێ خراپەکاریدا کە هەندێکیانم دیتووە، تەنانەت لە موسوڵمانانیش نزمترن.

دەگوترێ سوڵتان [سوهاک] لە "بایەباز" [واتە یاسا و پەیمان]دا، ئینجازەی مارەکردنی چەند ژن هەروەها تەڵاقی نەداوە. بەڵام بەداخەوە لەم بارەوە، نەریتی موسوڵمانانی دەوروبەریان ڕەچاوکردووە. بەهۆی ئازارو جەزرەبەدەرانی پێشوویانەوە، فێڵی "تەقیە" لەناویاندا برەوی هەیە. نموونەکەی گۆڕینی کاتی ڕۆژوگرتنە لە هاویندا. کە خستوویانەتە زستان –بەحیسابی ئەوەی موسوڵمانی "چڤڵ" واتە بێگانان چاویان پێیان نەکەوێ. جا دەکرێ بیر لەوە بکرێتەوە، بەهۆی ئەم ترسە ئاینییەوە، چەندەها ڕوانگەی ئیسلامی و ڕێزگرتن لە ئیمامان و ...هتد، چۆتە ناو ئاینینەکەیانەوە.

لەم وتارەدا، من لە دۆزینەوەی سەرەهەودای گەلێک دیاردەی ناوقسەی ڕاستەقینەی سوڵتان و پیرەکانی دوای ئەودا سەرکەوتوو نەبووم. هەروەها پیرۆزایەتی نووسین و داخوازی بۆ تۆمارکردن، ڕەنگە بووبێتە هۆی دەرکەوتنی هەندێ دیاردەی نارەسەن کە درەنگتر وەک بەشێک لە "کەلام"ی ڕاستەقینە لە نەسلێکی ژێر گوشارەوە گەیشتبێتە تۆرمەیەکی نوێ. پاشان جیلی نوێ وەک بابەتێکی ڕەسەن و بێ خەوش خستبێتیانە نێو دەفتەرەکانەوە.

دەبینم "م. مینۆرسکی" لە مۆنوگرافە فەرەنسییەکەیدا، بە میهرەبانییەوە، هەواڵی ئەو یارمەتییە کەمەی ڕاگەیاندووە کە من پێم دابوو. من کتێبە گەورەکەی نیعمەتوڵڵام دابوویەو ئەویش بە تەمایە، زەمانێک چاپی بکات. با ئاواتەخوازی سەرکەوتنی بین تا بتوانێ زانیارییەکی تەواو لە سەر ئەو فیرقە سەرنجراکێشەی ڕەمزوڕازی خۆی تا ئێستا بۆ هیچ کەس نەکردۆتەوە، بە جیهانی پێشکەوتوو بگەیێنێت.

سەعیدخان

تاران، ئێران